

Григорій Ключек

По́езія
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Посібник для вчителя

*Схвалено Міністерством освіти і науки України
для використання у загальноосвітніх навчальних закладах*

® ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 821.161.2:371.32

ББК 74.268.3(4Укр)

К50

*Схвалено Міністерством освіти і науки України
для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
(Лист ПТЗО від 02.07.2013 р. №14.1/12-Г-261)*

Рецензенти:

Салига Тарас Юрійович — доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української літератури
Львівського національного університету імені Івана Франка;

Куцевол Ольга Миколаївна — доктор педагогічних наук,
професор Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського.

Ключек Григорій

К50 Поезія Тараса Шевченка. Сучасна інтерпретація : посібник для вчителя / Григорій Ключек. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. — 384 с.

ISBN 978-966-10-3698-6

У посібнику із застосуванням новітніх методів аналізу ґрунтовно досліджені основні поетичні твори Тараса Шевченка. Кобзар постає і як жива людина, і як пророк українського народу, для якого національна ідея була провідною. Ця книжка по-сучасному тлумачить хрестоматійні Шевченкові поезії, пропонує ефективні методики вивчення їх у школі.

Для учителів-словесників, викладачів та студентів філологічних факультетів, учнів старших класів.

УДК 821.161.2:371.32

ББК 74.268.3(4Укр)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-3698-6

© Ключек Г., 2014

© Навчальна книга – Богдан, 2014

ЗМІСТ

Про концепцію та структуру цієї книжки (Замість вступу)	5
Про біографію та образ поета	10
«Причинна»	15
Акцентування	15
Вступне слово вчителя	17
Аналіз балади	33
Варіанти уроків	60
Запитання і завдання	63
«Катерина»	66
Акцентування	66
Методична концепція вивчення поеми	74
Аналіз поеми	76
Вступне слово вчителя	76
Перший розділ. Кохання Катерини	82
Другий розділ. Вигнання Катерини батьками	89
Третій і четвертий розділи. Поневіряння Катерини	101
П'ятий розділ. Івась — син Катерини	105
Запитання і завдання	108
«Гайдамаки»	111
Акцентування	111
Методична концепція вивчення поеми	116
До вступного слова вчителя	118
Образ автора	131
Урок семінарського типу	149
«Сон» («У всякого своя доля»)	153
Акцентування	153
Шляхи вивчення поеми	157
Стенограма першого уроку	158
Стенограма другого уроку	183
«Кавказ»	196
Акцентування	196
Методична концепція вивчення твору	199
До вступного слова вчителя	203
Аналіз поеми	208

Запитання і завдання	228
«І мертвим, і живим...»	231
Акцентування	231
Методична концепція вивчення послання	239
Аналіз послання	242
Запитання і завдання	252
«Заповіт»	254
Акцентування	254
Методична концепція вивчення твору	255
До вступного слова вчителя	256
Аналіз поезії	261
Запитання і завдання	270
«Мені однаково, чи буду...»	272
Акцентування	272
Методична концепція вивчення поезії	274
До вступного слова вчителя	274
Аналіз поезії	280
Запитання і завдання	287
«Ісаія. Глава 35»	288
Акцентування	288
До вступного слова вчителя	289
Аналіз поезії	291
Запитання і завдання	296
Монографічний аналіз окремих творів	297
Кілька попередніх зауважень	297
«Садок вишневий коло хати» Тараса Шевченка як кінотекст	300
Замість вступу. Про користь інтерпретацій	300
Про «кінематографічний» код аналізу	307
Аналіз поезії	310
«Мені тринадцятий минало...»	339
«На Великдень, на солomé...»	370
Післямова	378

ПРО КОНЦЕПЦІЮ ТА СТРУКТУРУ ЦІЄЇ КНИЖКИ

(Замість вступу)

Якою має бути книжка для вчителя-словесника? У радянські часи була поширеною «рецептурна» модель книжки, що присвячувалася вивченню в школі життя і творчості того чи іншого письменника. Автор такого методичного посібника йшов за чинною шкільною програмою — ніби ілюстрував її детальними розробками уроків і, на перший погляд, робив добру справу — допомагав учителям. Та з'являвся сумнів: чи добре, коли урок на якусь одну тему тиражувався по всій Україні, не враховуючи ні індивідуальності вчителя, ні особливостей учнівської аудиторії. Звичайно, мислячий словесник не дотримувався сліпо методичних рецептів, що містилися в посібнику, а використовував їх творчо. Та все ж, думається, що часи посібників, побудованих за «рецептурною» моделлю, безповоротно минули. Та модель була породжена тоталітарною епохою з її «підсвідомим» прагненням усе унормувати, проінструктувати, звести до одного знаменника.

На превеликий жаль, в часи незалежності ситуація з методичною літературою для вчителя-словесника не змінилася — домінує все та ж «рецептурна» методика.

Зміст і будова пропонованої книжки зумовлюються кількома чинниками. Один із них полягає в необхідності нового прочитання творчості Кобзаря.

Тепер добре знаємо, що поезія Тараса Шевченка була об'єктом багаторічної фальсифікації, щоб усіма можливими засобами знівелювати вплив Кобзаря як поета **національної ідеї**. Посилено нав'язувалось уявлення про Шевченка як про революціонера, який тільки те й робив, що прагнув крові та закликав народ «гострити

сокиру» на панів. Звісно, він і справді був надзвичайно чутливим до соціальної несправедливості й не раз посилав прокльони на голови кріпосників. Але ідеї соціального звільнення органічно поєднувались у нього з ідеями національного відродження. Більше того, національна ідея була домінантною в творчості Тараса Шевченка, була рушійною силою його творчості. Розвиток національної ідеї має стати, поза всяким сумнівом, «становим хребтом» нової концепції вивчення творчості Кобзаря, створення якої є актуальним завданням нашого літературознавства.

Якщо говорити про головний **пафос** цієї книжки, то він у прагненні допомогти вчителю-словеснику повернутися до **істинного Шевченка** — дійти до його високої Правди через товсті нашарування ідеологічних стереотипів. Треба визнати, що ці стереотипи виявилися настільки вкоріненими, що за понад 20 років незалежності їх не вдалося повністю позбутися. Важливо донести до свідомості юних поколінь громадян України Шевченкову національну ідею — цей «огонь в одежі слова». Майбутня доля нашої держави багато в чому залежить від того, наскільки національно свідомими будуть її громадяни.

Творчість Тараса Шевченка дає прекрасну можливість виховувати в учнів загальнолюдські моральні цінності — здатність до співчуття, повагу до жінки-матері, людську гідність, честь... Категорії людського щастя, совісті, відповідальності знайшли в поезіях Кобзаря найповніше втілення.

Поряд з цим надзвичайно важливим є інше завдання, яке полягає в тому, щоб відкривати для учня Шевченкове слова як слово високої художньої досконалості. Необхідно прямо і відверто проголосити наступне гасло: **Тарас Шевченко — елітарний митець**. «Мужик», «селянський поет» та інші подібні визначення залишилися позаду. Вони відпали від нього як зашкарублі оболонки.

Кожна його поезія, що вивчається в школі, — шедевр словесного мистецтва. Тому важливо виховувати у сучасного учня здатність сприймати потужну художню енергію Шевченкової поезії — без цього елітарного читача, здатного підніматися до Шевченка як до елітарного поета, неможливо виховати.

Треба зрозуміти всю красу образу автора «Гайдамаків». Вона — в його дієвому патріотизмі, у здатності захищати рідне слово, свій народ саме тоді, коли їм цей захист особливо потрібний. Він — справжній лицар свого народу.

Методичні рекомендації. Щойно здійснена інтерпретація образу автора «Гайдамаків» може служити тільки матеріалом, користуючись яким учитель має можливість, виявивши творчий підхід, внести в цей образ якісь додаткові риси. Можна, власне, застосувати кілька шляхів аналізу образу. Вони традиційні, добре відомі. Перший шлях: учитель *бере на себе* створення образу автора — самостійно «вичитує» його з тексту за повної уваги учнів; тут усе залежить від майстерності у володінні монологічним мовленням. Другий шлях: учитель виявляє образ автора за допомогою евристичної бесіди, тобто послуговується продуманою системою проблемних запитань.

УРОК СЕМІНАРСЬКОГО ТИПУ

Загальну тему такого уроку не визначаємо — це зробить сам учитель, вибравши із пропонованого нижче темарію низку проблем, які розглядатимуть учні. Ефективність уроку виявиться значно вищою, коли доповіді (реферативні повідомлення) готуватимуть *усі учні*. В такому разі самостійна дослідницька робота буде здійснена у формі письмового твору. Навчальний ефект полягатиме в тому, що всі учні писатимуть твори (доповіді, реферативні повідомлення), а через те набуватимуть навичок письмового викладу своїх спостережень. Кожний учень матиме можливість *вибрати тему*, хоч бажано, щоб цей вибір був певною мірою контрольованим, тобто повинен враховувати індивідуальні особливості школярів. Учні, яким не випало проголосити свої доповіді під час уроку-семінару, здадуть твори вчителю для перевірки й оцінки. Та можливий інший варіант уроку-семінару, коли учні готують не

письмові повідомлення, а усні. В такому випадку є нагода виробляти в них навички усного мовлення. Також треба врахувати, що кожний учень, опрацювавши тему, у тій чи іншій мірі уже «ввійде у матеріал» — прочитає поему, осмислить її в аспекті обраної теми, ознайомиться з відповідним розділом підручника. Саме тому такий учень стає зацікавленим слухачем доповідей своїх однокласників. А це, зрозуміло, підвищує навчальну ефективність уроку.

Питання, що пропонуються для розгляду на уроці.

1. Сюжет поеми

Як відомо, поема «Гайдамаки» характеризується фрагментарністю, окремі частини між собою слабо пов'язані. Ось чому вона важко сприймається учнями як певна цілісність. Розгляд питання про сюжет поеми є доцільним саме через те, що сприятиме утворенню у свідомості учнів більш цілісного уявлення про поему.

Консультуючи учнів, що готуватимуть повідомлення про сюжет поеми, треба наштовхнути їх на думку, що в поемі розвиваються дві сюжетні лінії — лінія Яреми та лінія народного повстання. Учням варто порадити розпочати своє повідомлення з визначення поняття «сюжет» (воно є в підручнику, але можна скористатись і словником літературознавчих термінів). Далі їм слід уважно прочитати поему, визначити епізоди та події, які складають ту чи іншу лінію. Розповісти про сюжет поеми — це показати послідовність у зв'язку подій.

Орієнтовний план повідомлення. Що таке сюжет? Наявність двох основних сюжетних ліній у поемі.

Лінія Яреми: Ярема — челядник у шинкаря Лейби; побачення Яреми з Оксаною; рішення йти у гайдамаки; участь у боях в Черкасах; звістка, що титаря вбито, а Оксану викрадено; люта помста шляхті за власне горе і за знущання над людьми; дізнання про знаходження Оксани; порятунок коханої, її перебування в монастирі; одруження Яреми та Оксани; знову в битвах; «А в нашого Галайди хата на помості...»

Лінія народного повстання: «На гвалт України Орли налетіли...»; повстанці збираються під Чигирином; освячення ножів; промова благочинного; очікування повстання; «Задзвонили в усі

Усе сказане говорить про Шевченка як про поета елітарного. Тому й виникає гостра проблема виховання елітного читача, який би зумів піднятися до адекватного розуміння його творчості. Зрозуміло, що основи такої елітності закладаються в школі.

Чи можна говорити про якийсь генеральний методичний принцип, який би визначав систему методичних прийомів, спрямованих на досягнення такого рівня літературної освіченості сучасного учня, який би забезпечив формування у нього інтелектуальних засад елітного реципієнта Шевченкового слова? Щоб відповісти на це запитання, необхідно зрозуміти обов'язковість умов, без дотримання яких досягнення бажаної мети навряд чи здійсненне.

Перша умова полягає в тому, що Шевченкова поезія відкриватиметься учневі лише тоді, якщо він, сприймаючи поетичні тексти, постійно, раз у раз переживатиме радість самостійного пізнання закодованих у них художніх смислів. Зрозуміло, що ця самостійність є відносною, бо насправді до такого процесу відкриття художніх смислів його підводитиме вчитель. Друга умова прямо залежна від першої. Момент відкриття учнем смислу можливий лише тоді, якщо він щонайуважливіше прочитує текст — вдивляється, вдумується, вчувається в нього, переживає його. Таким чином виходимо на метод повільного прочитання художнього твору. Іншого способу пережити радість пізнання Шевченкових смислів, зачаруватися красою його поетичного вираження просто немає.

Про ефективність цього методу писав на початку минулого століття відомий пушкініст М. Гершензон: «Кожну змістовну книжку, — наполягав він, — треба читати повільно, особливо повільно треба читати Пушкіна, тому що його короткі рядки є найбільш змістовними зі всього, що написано російською»¹. Маючи вже немалий досвід повільного прочитання поезій Шевченка, можемо з певністю сказати, що його рядки є найбільш змістовними зі всього, що написано українською.

Ця книжка створювалася з метою допомогти вчителю-словеснику по-новому розкрити для себе Шевченкову поезію. Кожний

¹ Гершензон М.О. Два очерка о Пушкине // Вопросы теории и психологии творчества. — Т. VIII. — Харків, 1923. — С. 65.

твір аналізувався шляхом повільного прочитання. Маємо надію, що, знайомлячись з пропонованими інтерпретаціями окремих творів, викладач рідної літератури не тільки відкриватиме для себе смислові глибини і художню довершеність Шевченкових текстів, а й візьме на озброєння чимало прийомів аналізу, здійснюваного методом повільного прочитання.

Вплив Шевченкового слова як на окрему людину, так і на суспільство в цілому, є виключно благодатним. Важливо, щоб суспільство виявилось більше підготовленим сприймати цю Благодать. І тут вирішальну роль має зіграти сучасна школа.

За Шевченковим пророцтвом, здійсненим у поезії «Бували війни й військовії свари...», відродження України почнеться із зелених паростків, які виростуть од коріння старого, підточеного шашлями дуба, — йдеться про нові покоління патріотично вихованих українських громадян. Ось чому так важливо, щоб у нашій школі відбувалось якомога глибше знайомство з істинним Шевченком.

Шевченкове слово є оберегом нації. Ми зберегли себе як нація завдяки Його Слово. І хай ні в кого не буде сумніву, що Його Слово допоможе нам стати великою нацією.

Навчальне видання

КЛЮЧЕК Григорій Дмитрович

ПОЕЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Посібник для вчителя

*Схвалено Міністерством освіти і науки України
для використання у загальноосвітніх навчальних закладах*

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Ольга Радчук*

Обкладинка *Володимира Басалиги*

Технічний редактор *Оксана Чучук*

Комп'ютерна верстка *Ірини Демків*

Підписано до друку 17.09.2013. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Galleon. Умовн. друк. арк. 22,32. Умовн. фарбо-відб. 22,32.

Видавництво «Навчальна книга–Богдан»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м.Тернопіль, 46002

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008

тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48

office@bohdan-books.com, www.bohdan-books.com

ISBN 9789661036986

9 | 789661 | 036986